

ΟΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1874-1912*

Γεώργιος Χ. Γκαβαρδίνας

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: *Εθνικοί Κανονισμοί, Κανονισμός της Κοινότητος Θεσσαλονίκης, Αντιπροσωπεία, Δημογεροντία, Οίκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, Μητρόπολις Θεσσαλονίκης*

I

Ὡς γνωστὸν ἡ παρακμὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνος ὁδήγησε τοὺς Τούρκους ἀξιωματοῦχους στὴν ἀπόφαση νὰ ἐκσυγχρονίσουν τὸ κράτος τους καὶ νὰ ἐξευρωπαϊκίσουν τὴ διοίκησή του προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴ συρρίκνωσή του ἢ καὶ τὴν ὀριστική του κατάρρευση¹. Ἦδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1839, ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Μετζίτ ξεκινᾷ τὴ μεταρρυθμιστική του προσπάθεια, τὴ γνωστὴ ὡς Τανζιμάτ, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Χάττι-Σερίφ, ἐνὸς διατάγματος ποὺ ἀναθεωροῦσε ὅλα τὰ χορηγηθέντα κατὰ καιροὺς προνόμια ὑπὲρ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν². Κορύφωμα αὐτῆς τῆς μεταρρυθμιστικῆς προσπάθειας ἀποτελεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ Χάττι-Χουμαγιούν, τὸ 1856, ἀπὸ τὸ σουλτάνο Ἀβδούλ Μετζίτ. Μὲ τὸ διάταγμα αὐτὸ δόθηκε ἡ δυνατότητα στίς ὑπόδουλες μὴ μουσουλμανικὲς Κοινότητες νὰ συντάξουν ἰδιαίτερους κανονισμοὺς λειτουργίας τους,

* Εἰσήγηση στὸ ΚΕ' Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη –Χριστιανικὲς Κοινότητες τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴ Περίοδο», Ἱερὰ Μονὴ Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 15-17 Δεκεμβρίου 2011.

¹ Γιὰ τὴν ἱστορία αὐτῆς τῆς μεταρρυθμιστικῆς προσπάθειας βλ. B. Lewis, *The emergency*
Λέω πειραχίζ' αἰσίου σου εἰμὶ καὶ βέβαιε αἱ τοῖς ὅς τ' ἔχ'  -1876,

Princeton-New Jersey 1963. D. Quataert (ἐπιμ.), *An economic and social history of the Ottoman Empire 1300-1914*, Cambridge 1994, σ. 637-758.

² Νικολάου Στέλγια, *Ἡ δύσκολη μετάβαση τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ ἐποχὴ στίς μεταρρυθμίσεις τοῦ Τανζιμάτ 1879-1853*, [Διπλωματικὴ ἐργασία] στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ἀθήνα 2006, σ. 77 κ. ἑξ.

έντὸς βεβαίως τῶν περιθωρίων ποὺ προκαθορίζε τὸ ὀθωμανικὸ κράτος³. Γιὰ νὰ ἐναρμονισθεῖ τὸ καθεστῶς τῶν διαφορῶν θρησκευτικῶν μὴ μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων πρὸς τὴν συνταγματικὴν ὑφῆς μεταρρυθμίσεις τῆς αὐτοκρατορίας, συστήθηκαν συμβούλια ποὺ θὰ ἐκπονοῦσαν τοὺς νέους θεμελιώδεις Κανονισμοὺς διοικήσεώς τους.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνέλαβε τὸ Ἐθνικὸ Προσωρινὸ Συμβούλιο ποὺ ἐργάσθηκε κατὰ τὴ διετία 1858-1860, καὶ στὴν περίοδο 1860-1862⁴ ψήφισε καὶ ἔθεσε σὲ ἰσχὺ τοὺς «Γενικοὺς (ἢ Ἐθνικοὺς) Κανονισμοὺς περὶ διευθετήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον διατελούντων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, ὑπηκόων τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου»⁵. Οἱ Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ ἀπαρτίζονταν ἀπὸ ἑπτὰ ἐπὶ μέρους Κανονισμοὺς. Βάσει αὐτῶν τῶν ἐπιμέρους Κανονισμῶν προκύπτει ὅτι ἡ Κοινότητα περιοριζόταν σὲ ἀμιγῶς θρησκευτικὰ πλαίσια. Στὶς αὐτοδιοικητικὲς ἀρμοδιότητες τοῦ Ὁρθοδόξου Κοινοῦ ἀνῆκε, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ ἡ ἰσχὺς θεσμῶν μὲ προέχοντα θρησκευτικὸ χαρακτήρα, (ὅπως ὁ γάμος, ἡ μνηστεία, τὸ διαζύγιο, ἡ διατροφή, ἡ κληρονομικὴ διαδοχή), γιὰ τὴ δικανικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων λειτουργοῦσαν πλέον συγκεκριμένα δικαστήρια μὲ ἴδια δικονομία⁶.

³ Γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ διατάγματος αὐτοῦ στὴ λειτουργία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἐπ. Κυριακίδης, *Ἱστορία τοῦ σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Β', Ἀθήναι 1894, σ. 40 κ.ἐξ. Δ. Σταματόπουλος, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19ο αἰῶνα*, Ἀθήνα 2003. Σ. Ἀναγνωστοπούλου, *Μικρὰ Ἀσία 19ος αἰώνας. 1919. Οἱ Ἑλληνορθόδοξες Κοινότητες. Ἀπὸ τὸ Μιλλὲτ τῶν Ρωμιῶν στὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος*, Ἀθήνα 1998. Ἀνδρέα Α. Ἀντωνοπούλου, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα 1866-1881. Ἡ μαρτυρία τοῦ Νεολόγου τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡμερολόγιον Νεολόγου (κυρίως κεφ. Β', μέρος II καὶ κεφ. Γ')*, Ἀθήνα 2007.

⁴ Βλ. σχετικῶς Περικλῆ Βακουφάρη, «Ὁ ἀναθεωρημένος Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης τοῦ 1874 καὶ οἱ διενέξεις τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρου Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 169-170.

⁵ Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, *Οἱ Κανονισμοὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς Διασποράς, Νομοθετικὲς πηγές-Κανονισμοὶ Μακεδονίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, σ. 78-110.

⁶ Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, «Ὁ Κοινοτισμὸς στὴν Μακεδονία ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν «Ἐθνικῶν Κανονισμῶν»», *Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου Ἡ διαχρονικὴ πορεία τοῦ Κοινοτισμοῦ*

Οί Έθνικοί Κανονισμοί εισήγαγαν καί επέβαλλαν ένιαία όργάνωση σέ όλες τις κατά τόπους Κοινότητες τών Έλληνορθοδόξων⁷. Ή άρχή αὐτή διεσπάτο μόνον σέ ρυθμίσεις δευτερευούσης σημασίας έξ αίτίας τών ἐπὶ μερους ειδικών συνθηκών. Αὐτό προκύπτει ἀπό τις διατάξεις τών Κοινοτικών Κανονισμῶν στή Μακεδονία⁸, τών όποίων ή θέσπιση άρχισε λίγα χρόνια μετά τήν έναρξη τής ισχύος τών Έθνικῶν Κανονισμῶν.

II

Στό πλαίσιο αὐτό συντάχθηκαν καί οί Κανονισμοί διοικήσεως τής Κοινότητος Θεσσαλονίκης. Έχουν σωθεῖ τρεῖς Κανονισμοί τής Κοινότητος Θεσσαλονίκης, οί όποιοι συντάχθηκαν τά έτη 1886, 1892 καί 1904 αντίστοιχα⁹. Ό άρχικός Κανονισμός τής Κοινότητος Θεσσαλονίκης τοῦ έτους 1874 λανθάνει.

Κατά τούς άνωτέρω Κανονισμούς, τά μείζονα κεντρικά όργανα διοικήσεως τής Κοινότητος Θεσσαλονίκης, πνευματικός άρχηγός τής όποιás ήταν ό έκάστοτε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ήταν ή Άντιπροσωπεία καί ή Δημογεροντία. Τό άνώτερο όργανο ήταν ή Άντιπροσωπεία, ή όποία άριθμοῦσε 32 μέλη κατά τόν Κανονισμό τοῦ 1886, 34 μέλη κατά τόν Κανονισμό τοῦ 1892 καί 36 μέλη κατά τόν Κανονισμό τοῦ 1904. Ή Δημογεροντία άριθμοῦσε 8 μέλη κατά τόν Κανονισμό τοῦ 1886 καί 6 μέλη κατά τόν Κανονισμό τοῦ 1892 καί τοῦ 1904. Σύμφωνα μέ τόν Κανονισμό τοῦ 1886 ή έκλογή τών μελών τής Άντιπροσωπείας ήταν άμεση. Άντιθέτως ή έκλογή τών μελών τής Δημογεροντίας ήταν έμμεση. Τά μέλη της έκλέγονταν μεταξύ τών έκλεχθέντων Άντιπροσώπων. Ή κατάσταση αὐτή μεταβάλλεται ἀπό τόν Κοινοτικό Κανονισμό τοῦ 1904. Σύμφωνα μέ τις διατάξεις του, οί 6 Δημογέροντες έκλέ-

στη Μακεδονία, Κέντρο Ίστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, Αὐτοτελεῖς έκδόσεις άρ. 5, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 142-143.

⁷ Πρβλ. Δημητρίου Σταματοπούλου, «Θεσσαλονίκη 1858-1874. Ή έφαρμογή τών Γενικῶν Κανονισμῶν καί ό μητροπολίτης Νεόφυτος», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 1(1997) 87.

⁸ Ένθ. άν., σ. 143.

⁹ Οί Κανονισμοί τών έτών 1886 καί 1904 έχουν δημοσιευθεῖ στοῦ Χ. Παπαστάθη, *Οί Κανονισμοί τών Όρθοδόξων Έλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Όθωμανικοῦ Κράτους καί τής Διασποράς, Νομοθετικές πηγές. Κανονισμοί Μακεδονίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1981, σ. 147-179. Ό Κανονισμός τοῦ έτους 1892 δημοσιεύθηκε ἀπό τόν πρωτοπρεσβύτερο Σπυρίδωνα Καλαϊτζόγλου, «Κανονισμός τής Έλληνικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης», στοῦ περιοδικῦ *Γρηγόριος ό Παλαμῆς* 744 (1992) 1047-1063.

γονται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ ἐκλογικὸ σῶμα καὶ ὄχι πλέον ἐμμέσως ἀπὸ τὴν Ἀντιπροσωπεία. Οἱ ἐκλέξιμοι γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δημογέροντα πρέπει νὰ εἶναι ὀθωμανοὶ ὑπῆκοοι, νὰ ἔχουν συμπληρώσει τὸ 40ὸ ἔτος τῆς ἡλικίας τους καὶ νὰ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀδιάβλητη ἠθική τους ὑπόσταση καὶ τὴν τιμότητα.

Ἡ θητεία καὶ τῶν δύο αὐτῶν ὀργάνων εἶναι διετής. Καὶ στὰ δύο ὄργανα προεδρεύει ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν σύνοδο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Σὲ ὅτι ἀφορᾷ στὴ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης, σὲ γενικὲς γραμμές, προβλέπονται τὰ ἑξῆς. Σὲ περίπτωσι ἀπουσίας τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκηςμποροῦσε στὶς συνεδριάσεις της νὰ προεδρεύει ὁ ἀντιπρόσωπός του. Οἱ συνεδριάσεις τῆς Δημογεροντίας γινόταν σὲ εἰδικὴ αἴθουσα τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, συνήθως μία φορὰ τὴν ἐβδομάδα. Σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις ὁ μητροπολίτηςμποροῦσε νὰ συγκαλέσει καὶ ἑκτακτὴ συνεδρίαση τῆς Δημογεροντίας. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν της ἦταν ἡ παρουσία τῶν μισῶν τουλάχιστον μελῶν της. Οἱ ἀποφάσεις της λαμβάνονταν μὲ πλειοψηφία ἐπὶ τῶν παρόντων μελῶν της καὶ σὲ περίπτωσι ἰσοψηφίας ὑπερίσχυε ἡ ψήφος τοῦ προέδρου. Κατὰ τὸ 26ο ἄρθρο τοῦ Κοινοτικοῦ Κανονισμοῦ Θεσσαλονίκης, τοῦ ἔτους 1904, ὀρίζεται ὅτι ἡ Δημογεροντία «εἶναι ἐν ἀπαρτίᾳ περὶ διοικητικῶν μὲν προκειμένων ὑποθέσεων ὅταν πρὸς τῷ προέδρῳ παρῶσι τρία τῶν μελῶν αὐτῆς, περὶ δικαστικῶν δὲ καὶ δύο. Ἀποφαίνεται περὶ πάσης ὑποθέσεως κατὰ πλειονοψηφίαν· ἐν ἰσοψηφίᾳ δὲ νικᾷ ἡ γνώμη ἡ ἔχουσα ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ψήφον τοῦ Προέδρου».¹⁰

Μεταξὺ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης ἦταν ἡ ἐκπροσώπηση τῆς Κοινότητος ἔναντι τῶν τοπικῶν κρατικῶν ἀρχῶν, ἡ ἐκδίκασις τῶν παραπεμπομένων σ' αὐτὴ ὑποθέσεων καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐκκλησιαστικῆς φύσεως ὑποθέσεων. Σύμφωνα μὲ τὸν Κοινοτικὸ Κανονισμὸ τοῦ 1886, ὡς τέτοιου εἶδους ὑποθέσεις ἀναφέρονται οἱ «ἀφορῶσες προικοσύμφωνα, διαθήκες, συνοικέσια, διαζύγια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου ἔχοντα ἰσχὺν νόμου». Ἐπίσης ἡ Δημογεροντία ἐξέλεγε τὴν Ἐπιτροπὴ Προικοπαραδόσεων, ἥλεγχε τοὺς λογα-

¹⁰ Χαράλαμπου Κ. Παπαστάθη, *Οἱ Κανονισμοὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς διασποράς, Νομοθετικὴ πηγὴς – Κανονισμοὶ Μακεδονίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, σ. 164.

ριασμούς της Έπιτροπής αυτής και τους λογαριασμούς των έπιτρόπων των έκκλησιών, καταδίωκε με κάθε νόμιμο μέσο τους καταχραστές έπιτρόπους των έκκλησιών, ένέκρινε τις έκτακτες δαπάνες των ένοριών, έπικύρωνε την έκλογή των ένοριακών έπιτρόπων¹¹, έπικύρωνε τὸ διορισμὸ των μικτάρηδων, εἰσέπραττε τὸ προβλεπόμενο ποσὸ γιὰ τὴν έκδοση διαφόρων έγγραφων καὶ έπικυρωμένων αντιγράφων τους καὶ συσκέπτονταν ὑπὸ τὴν προεδρεία τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης γιὰ τις ὑποψηφιότητες των διοικητικών καὶ δικαστικών ὀργάνων τῆς Κοινότητας. Ἡ Δημογεροντία χρησιμοποιοῦσε τὴ σφραγίδα τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης γιὰ τὴ σφράγιση των έγγραφων καὶ των έπικυρωμένων αντιγράφων των αποφάσεών της. Γιὰ νὰ θεωρεῖται ἔγκυρο κάποιο ἔγγραφο τῆς Δημογεροντίας ἔπρεπε νὰ φέρει τὴν ιδίόχειρη ὑπογραφή τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης.

III

Πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ δραστηριότητα τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ ἔτη 1874-1912 διασώζονται στὰ τηρηθέντα Πρακτικά των συνεδριάσεων της. Τὰ Πρακτικά των συνεδριάσεων τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης περιέχονται σὲ ὀκτὼ ὀγκώδεις χειρόγραφους κώδικες καὶ καλύπτουν έκταση 1948 σελίδων. Οἱ κώδικες αὐτοὶ σήμερα φυλάσσονται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας. Οἱ τίτλοι των Κωδίκων αὐτῶν ἔχουν ὡς ἑξῆς:

1. Ἀριθμ. 14. Πρακτικά συνεδριάσεων Δημογεροντίας ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1874 μέχρι 20 Ἰανουαρίου 1879 (226 σελίδες).
2. Ἀριθμ. 13. Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 25 Φεβρουαρίου 1879 μέχρι 19 Δεκεμβρίου 1881 (271 σελίδες).
3. Ἀριθμ. 9. Κώδιξ Πρακτικῶν των συνεδριάσεων Δημογεροντίας ἀπὸ 16ης Ἰανουαρίου 1882 μέχρι 2ας Μαρτίου 1885 (219 σελίδες).

¹¹ Γιὰ τὴ διοίκηση των ένοριῶν βάσει των Κανονισμῶν τῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητας Θεσσαλονίκης βλ. Ἰωάννη Μ. Κονιδάρη, «Οἱ Κανονισμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Θεσσαλονίκης των ἑτῶν 1886 καὶ 1904. Ἡ διοίκηση των ένοριῶν», *Πρακτικά ΣΤ' Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη: Ὀθωμανικὴ περίοδος 1430-1912, Β'»*, Κέντρο Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, Ἀυτοτελεῖς εκδόσεις ἀρ. 15, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 251-258. Τὸ ἴδιο κείμενο ἀναδημοσιεύθηκε στὸ Ἰωάννη Μ. Κονιδάρη, *Ζητήματα βυζαντινοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου* II, Ἀθήνα 2008, σ. 151-160.

4. Άριθμ. 6. Κώδιξ αποφάσεων Δημογεροντίας καὶ Πνευματικοῦ Δικαστηρίου ἀπὸ 16 Αὐγούστου 1880 μέχρι 27 Μαΐου 1889 (96 σελίδες).
5. Άριθμ. 18. Κώδιξ Πρακτικῶν καὶ Ἀποφάσεων Δημογεροντίας ἀπὸ 31ης Ἰουλίου 1899 μέχρι 25 Σεπτεμβρίου 1906 (*Ὁ κώδικας αὐτὸς ἔχει 552 σελίδες ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ πρῶτες 186 περιέχουν κείμενα πρακτικῶν. Οἱ ὑπόλοιπες σελίδες εἶναι λευκές*).
6. Άριθμ. 8. Κώδιξ Πρακτικῶν Δημογεροντίας ἀπὸ 19 Μαρτίου 1894 μέχρι 24ης Ἰουλίου 1899 (401 σελίδες).
7. Πρακτικά Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης 1904-1910 (379 σελίδες).
8. Πρακτικά Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης 12/6/1910-21/5/1912 (170 σελίδες).

Στὰ διασωθέντα Πρακτικά τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης κατὰγράφονται σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ὡς δικαστικὸ ὄργανο, ἀλλὰ παρέχονται καὶ πληροφορίες γιὰ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης στὴν Κοινότητα Θεσσαλονίκης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1874-1912. Εὐνόητο εἶναι πὼς οἱ παρεχόμενες πληροφορίες δὲν ἀφοροῦν στὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης ἀπὸ τὰ κρατικὰ πολιτικὰ δικαστήρια, ἀλλὰ ἀφοροῦν ὑποθέσεις τὴν ἐκδίκαση τῶν ὁποίων ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις μὲ βεζυρικὰ διατάγματα ἐπέτρεπε νὰ ἐκδικάζονται ἀπὸ τὰ κοινοτικά αὐτοδιοικητικὰ ὅργανα τῶν Ἑλληνορθοδόξων Κοινοτήτων¹².

Στὰ Πρακτικά τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης, κατὰ κανόνα, οἱ δικαστικὲς αποφάσεις ἀναγράφονται στὸ τέλος κάθε πρακτικοῦ. Προηγεῖται

¹² Κατὰ τὸ 25ο ἄρθρο τοῦ Κοινοτικοῦ Κανονισμοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 1904 «δικάζει τὰς εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῆς ὑπαγομένους ὑποθέσεις συμφώνως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς κανονισμοὺς τῶν Πατριαρχείων καὶ πρὸς τὴν τῆς 31 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1891 Βεζυρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν ἐγκύκλιον καὶ τὰς δικονομικὰς ὁδηγίας τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας», ἐν Χαράλαμπου Κ. Παπαστάθης, *Οἱ Κανονισμοὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς Διασποράς, Νομοθετικὲς πηγές – Κανονισμοὶ Μακεδονίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, σ. 164. Στὸ ἴδιο ἔργο, σ. 120-121, δημοσιεύεται καὶ ἡ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος Περὶ συστάσεως Πνευματικῶν καὶ Μικτῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων.

ή περιληπτική παράθεση τών αποφάσεων τῆς Δημογεροντίας γιὰ γενικώτερης φύσεως ζητήματα καὶ γιὰ ἄλλους τομεῖς δραστηριοποίησώς της. Οἱ δὲ δικαστικὲς ἀποφάσεις της δὲν καταγράφονται κατὰ τρόπο πού θυμίζουν ἐκτενὴ πρακτικὰ μιᾶς δίκης. Ἀντιθέτως μὲ ἄρκετὰ συνοπτικὸ τρόπο περιγράφεται τὸ ἱστορικόν, τὸ σκεπτικὸ καὶ τὸ διατακτικὸ μέρος τῆς κάθε ὑποθέσεως. Παρότι ὁ συγκεκριμένος συνοπτικὸς τρόπος παραθέσεως τῶν πεπραγμένων μιᾶς δίκης δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε διεξοδικῶς τὴν πορεία τῆς ἐκδικάσεώς της, εἶναι ἀρκούντως σαφὴς γιὰ τὴν αἰτία προκλήσεως τῆς ἐκδικάσεως τῆς κάθε ὑποθέσεως. Ἐπίσης πάντοτε ἀναγράφεται τὸ εἶδος τοῦ ἀδικήματος καὶ ἡ ἐπιβληθεῖσα ποινὴ. Ἀρκετὰ συχνὰ μνημονεύεται ἡ ὕπαρξη μαρτύρων πού παρέστησαν στὴ δίκη. Οἱ μάρτυρες αὐτοὶ μνημονεύονται ὡς ἔγκριτοι πολῖτες. Ἀνάμεσά τους κυριαρχοῦν οἱ πρόκριτοι, οἱ ἀγάδες ἢ ἐφέντιδες τῶν συνοικιῶν-ἐνοριῶν, οἱ μουχτάρηδες, οἱ ἐπίτροποι τῶν ἐκκλησιῶν καθὼς καὶ οἱ κληρικοί¹³. Ἀπορρίπτονται ὡς μάρτυρες οἱ μὴ ἔχοντες περυσία, οἱ αἰρετικοί, μὴ ἀξιόπιστα ἄτομα, φρενοβλαβεῖς καὶ ἐγκληματίες¹⁴.

Ἄξιο παρατηρήσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀπονέμοντες δικαιοσύνη δημογέροντες δὲν εἶχαν ἰδιαίτερες νομικὲς γνώσεις ἢ νομικὴ παιδεία γενικῶς. Κάτι τέτοιο δὲν μνημονεύεται πουθενὰ στὰ διασωθέντα Πρακτικὰ τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης. Βεβαίως ἦταν ἐγγράμματοι καὶ προφανῶς ἡ εὐρύτερη παιδεία τους τοὺς καθιστοῦσε ἱκανοὺς νὰ κατανοοῦν τὶς σχετικῶς ἀπλὲς διατάξεις τῶν νομοκανονικῶν συλλογῶν ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγκυκλίων καὶ διατάξεων πού χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης. Τὸ κύριο στοιχεῖο, πού καθιστοῦσε τοὺς δημογέροντες ἱκανοὺς στὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης, ἦταν ἡ περὶ δικαίου κοινὴ ἀντίληψη τοῦ κάθε ἐχέφρονος ἀνθρώπου καὶ ἡ προσήλωσή του στὶς ἠθικὲς ἐπιταγὲς καὶ στὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης συνεδρίαζε συνήθως μία φορά τὴν ἐβδομάδα, ἐκτὸς ὀρισμένων χρονικῶν διαστημάτων πού παρατηρεῖται ἀναστολή τῆς δραστηριότητός της, κυρίως λόγω μὴ προσελεύσεως τῶν μελῶν της. Σὲ περιπτώσεις πού ξεσποῦσαν διαμάχες μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἑλλη-

¹³ Πρακτικά Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης (στό ἐξῆς Π.Δ.Θ.). Π.Δ.Θ. 23/11/1896.

¹⁴ Π.Δ.Θ. 17/9/1894.

νορθοδόξου Κοινότητος Θεσσαλονίκης¹⁵, τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι ἔντονο καὶ προκαλεῖ τις διαμαρτυρίες τῶν ἀπλῶν πολιτῶν ποὺ ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἄμεση ἐκδίκηση τῶν ὑποθέσεων τους. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης δὲν διστάζει νὰ ἀντικαθιστᾷ ἄμεσα τὰ ἀντιφρονοῦντα ἢ τὰ κωλυσιεργοῦντα μέλη τῆς Δημογεροντίας, ποὺ μὲ τὴ στάση τους καὶ τὴ συμπεριφορὰ τους ἐπέφεραν πλῆγμα στὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς Κοινότητος.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ κάθε συνεδρίαση τῆς Δημογεροντίας μνημονεύεται ἡ ἐκδίκηση τριῶν ἕως πέντε, ἢ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ περισσοτέρων, δικαστικῶν ὑποθέσεων. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τῶν ὑποθέσεων δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος. Μαρτυρεῖ ὅτι οἱ διενέξεις ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο. Οἱ κύριες αἰτίες τῶν διενέξεων ἦταν ἡ ἐγκατάλειψη, ἡ παραμέληση καὶ ἡ κακομεταχείριση τῶν γυναικῶν ἐκ μέρους τῶν συζύγων τους, ἡ δημιουργία ἐξωσυζυγικῶν σχέσεων ἐκ μέρους ἐγγάμων γυναικῶν, οἱ διαμάχες γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῶν παιδιῶν σὲ περίπτωση διαζυγίου, ἡ μὴ ἀπόδοση τῆς ὑπεσχημένης προίκας ἢ ἡ κατάσπατάλησὶς τῆς ἐκ μέρους τοῦ συζύγου, ἡ ἐγκατάλειψη τῆς συζυγικῆς στέγης, κληρονομικὰ ζητήματα¹⁶ κ.ἄ. Ἀρκετὰ συχνὰ ἡ ἐκδίκηση τῶν ὑποθέσεων ἀναβαλλόταν γιὰ τὴν ἐπόμενη συνεδρίαση, εἴτε λόγω φόρτου ἐργασίας, εἴτε, κυρίως, λόγω μὴ προσελεύσεως στὴν αἴθουσα συνεδριάσεων τῆς Δημογεροντίας, τοὺς ἑνὸς ἐκ τῶν δύο ἀντιδίκων. Σὲ ἄλλες πάλι περιπτώσεις, κυρίως αὐτὲς ποὺ ἀφοροῦσαν στὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τῶν ἀκινήτων, ἡ Δημογεροντία ἀνέβαλε τὴν ἐκδίκηση τῆς ὑποθέσεως προκειμένου νὰ διενεργηθεῖ αὐτοψία ἀπὸ δύο ἢ τρία μέλη της, ὥστε νὰ ἀποκτήσουν ἰδία ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐκδικαζόμενη ὑπόθεση. Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἐκδικάσεως καταγγελλίων γιὰ βιασμὸ ἢ ἀθέτηση ὑποσχέσεως γάμου ἡ δίκη ἀναβαλλόταν καὶ πάλι

¹⁵ Βλ. σχετικῶς Σταματίας Ζαπάνης, «Οἱ ἐνδοκοινοτικὲς ἔριδες στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 1881 μέχρι τὸ 1912», *Πρακτικὰ Ἰ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας, Μάιος 1989*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 120-147. Περικλὴ Βακουφάρη, «Ὁ ἀναθεωρημένος Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης τοῦ 1874 καὶ οἱ διενέξεις τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρου Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 169-184. Εὐαγγέλου Α. Χεκίμογλου, «Ἐνδοκοινοτικὲς διενέξεις στὴ Θεσσαλονίκη 1879-1896», *Μακεδονικὴ Ζωή* 315 (1992) 20-23.

¹⁶ Π.Δ.Θ., 24/4/1874, 15/5/1874.

προκειμένου ο κατηγορούμενος να δεχθεί την ποιμαντική προσέγγιση κάποιου κληρικού και τη νουθεσία ή τις υποδείξεις του, προκειμένου να μεταβάλει άποψη και να διορθώσει την αδικία που διέπραξε. Τò μέτρο αυτό φαίνεται πως είχε αποτέλεσμα και είχε παγιωθεί πρὸ τῆς τελεσιδικίου ἐκδόσεως ἀποφάσεως γιὰ ἀνάλογες περιπτώσεις.

Σὲ ὅτι ἀφορᾷ στὸ ἐφαρμοζόμενο δίκαιο κατὰ τὴν ἐκδίκαση διαφορῶν ὑποθέσεων ἀπὸ τὴ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης, ὁ Κοινοτικὸς Κανονισμὸς τοῦ 1886 ὀριζε ὅτι οἱ ὑποθέσεις αὐτὲς ἐκδικάζονται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου τὰ ἔχοντα ἰσχὺν νόμου, χωρὶς νὰ προσδιορίζει ρητῶς ποιά εἶναι τὰ ἔθιμα αὐτὰ καὶ πῶς ἀποκτοῦν νομικὴ ἰσχὺ καὶ κύρος. Ἀπὸ μαρτυρία τοῦ Karl Eduard Zacharia von Lingenthal, στὰ ἐκδοθέντα τὸ 1840 ἀπομνημονεύματά του¹⁷, εἶναι γνωστὸ πῶς, παρότι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ *Ἐξάβιβλος* τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου¹⁸ εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑποκαθιστᾷ τὸ *Σύνταγμα κατὰ Στοιχεῖον* τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη¹⁹ καὶ τὸ *Νομοκάνονα* τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ²⁰ στὴ δικαστηριακὴ χρῆση, ἀκόμη καὶ τὸ 1838 στὴ Θεσσαλονίκη ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμονταν μὲ βάση τὶς διατάξεις τοῦ *Πηδαλίου* τοῦ Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, τοῦ *Κανονικοῦ* τοῦ Χριστοφόρου Προδρομίτου²¹ καί,

¹⁷ Karl Eduard Zachariä von Lingenthal, *Reise in den Orient in den Jahren 1837 und 1838*, Heidelberg 1840. Περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ βλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, «Ἀναμνήσεις τοῦ γερμανοῦ νομοδιδασκάλου τοῦ δικαίου Karl Eduard Zacharia ἀπὸ ἑνα ταξίδι του στὴν ἀνατολὴ στὰ χρόνια 1837 καὶ 1838», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρου Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 131-151.

¹⁸ Ἐκδοση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Κ. Πιτσάκη, *Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου – Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*, Ἀθήνα 1971.

¹⁹ Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν ἐμπεριελημένων ἀπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις κανόσι, πονηθέν τε ἅμα καὶ συντεθέν τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Ματθαίῳ*, ἔκδοση ἐν Γ. Α. Ράλλη – Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων πατέρων*, τ. ΣΤ', Ἀθήνα 1859, σ. σι' + 620.

²⁰ *Νομοκάνων Μανουὴλ Νοταρίου τοῦ Μαλαξοῦ τοῦ ἐκ Ναυπλίου τῆς Πελοποννήσου, μετενεχθεὶς εἰς λέξιν ἀπλὴν διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν*, κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Δημητρίου Γκίνη – Νικολάου Πανταζοπούλου, *Νόμος. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Νομικῆς τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 1(1982), Θεσσαλονίκη 1985.

²¹ Ἐκδοση ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Ξ. Γιάγκου, *Χριστοφόρου Προδρομίτη Κανονικόν*, Θεσσαλονίκη 2007.

ιδίως, τοῦ *Νομικοῦ* τοῦ ἐπισκόπου Καμπανίας²² Θεοφίλου Παπαφίλη²³. Εἶναι πολὺ πιθανὸ τὰ μνημονεύμενα ἔθιμα, ὡς ἔχοντα ἰσχὺν νόμου στὸν Κοινοτικὸ Κανονισμό τοῦ 1886, νὰ εἶναι οἱ διατάξεις τῶν ἀνωτέρω νομοκανονικῶν συλλογῶν. Τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν πενήντα περίπου ἐτῶν ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Karl Eduard Zacharia von Lingenthal, τὸ ἔτος 1840, μέχρι τὴ σύνταξη τοῦ πρώτου Κανονισμοῦ τῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης, τὸ ἔτος 1886, δὲν εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο ὥστε νὰ δικαιολογεῖ τὴν περιθωριοποίησι ἢ τὴν ἀχρησίαν τῶν ἀνωτέρω νομοκανονικῶν συλλογῶν ποὺ εἶχαν καὶ αὐτὲς εὐρύτατη διάδοσι, παράλληλα μὲ τὴν Ἑξάβιβλο τοῦ Ἀρμενοπούλου. Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὼς γιὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων καὶ καταλογισμὸ ποινῶν ἢ Δημογεροντία συχνὰ ἀντιμετώπιζε τὸ πρόβλημα ἂν θὰ ἀκολουθοῦσε τὶς διατάξεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἢ ἔαν θὰ ἐκδίκαιε τὶς ὑποθέσεις σύμφωνα μὲ τὶς ἀστικοῦ περιεχομένου διατάξεις τοῦ Ἀρμενοπούλου. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ἐφαρμοζόμενου δικαίου τὰ μέλη τῆς Δημογεροντίας ἀνέτρεχαν στοὺς Κώδικες τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὅπου καταχωροῦνταν πατριαρχικὲς καὶ συνοδικὲς ἀποφάσεις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἢ παλαιότερες δικαστικὲς ἀποφάσεις μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης ἢ ἀποφάσεις τῆς ἐπαρχιακῆς μητροπολιτικῆς συνόδου Θεσσαλονίκης²⁴, προκειμένου νὰ διαπιστώσει τὶς

²² *NOMIKON*, ποιηθέν καὶ συνταχθέν εἰς ἀπλὴν φράσιν ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου ἑλλογιμωτάτου ἐπισκόπου Καμπανίας κυρίου κυρίου ΘΕΟΦΙΛΟΥ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (1778), κριτικὴ ἔκδοσις μετὰ εἰσαγωγῆς καὶ ἐνδελεχῶν πινάκων ὑπὸ Δημητρίου Σ. Γκίνη, Παράρτημα τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996.

²³ Τὴ μαρτυρία αὐτὴ διέσωσε ὁ ἱστορικὸς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου K. E. Zachariä von Lingenthal, στὸ ἔργο του *Reise in den Orient*, Heidelberg 1840 (ἀνατύπωση Löwenklau, Frankfurt a. M. 1985), σ. 205.

²⁴ Γιὰ τὴν ἐπαρχιακὴ μητροπολιτικὴ σύνοδο Θεσσαλονίκης βλ. Ἀθανασίου Ἀγγελολοπούλου, «Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ἡ σημασία αὐτῆς σήμερον», *Θεολογία* 48 (1977) 795-824. Τοῦ ἰδίου, «Περὶ τὴν Ἐπαρχιακὴν Σύνοδον τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 18 (1978) 307-309. Ἀθανασίου Καραθανάση – Ἀρχιμ. Γεωργίου Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (19ος-20ός αἰώνας)*, [Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη - Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν 80], Θεσσαλονίκη 1994. Γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου αὐτῆς σημαντικὲς μελέτες περιέχονται στὰ *Πρακτικὰ τοῦ ΙΓ' Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου Χριστιανικῆ Θεσσαλονίκης – Ἡ Ἐπαρχιακὴ Μητροπολιτικὴ Σύνοδος Θεσσαλονίκης, Ἱερὰ Μονὴ Βλατάδων, 21-23 Ὀκτωβρίου 1999*, Θεσσαλονίκη 2000.

κανονικού περιεχομένου επίσημες διατάξεις της Έκκλησίας. Άν και σέ πολλές περιπτώσεις για τήν έπιβολή μιᾶς ποινῆς ἢ τήν ἔκδοση μιᾶς ἀποφάσεως καταχωροῦνταν αὐτούσια ἢ σχετική μέ τήν ὑπόθεση νομοθετική ρύθμιση τοῦ Ἀρμενοπούλου, στίς περισσότερες περιπτώσεις ἡ Δημογεροντία προέτασε ὡς ἐφαρμοζόμενο δίκαιο τίς κανονικοῦ περιεχομένου διατάξεις τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας²⁵ τονίζοντας ὅτι στήν ἐπιλογή τῆς αὐτῆς ὁδηγοῦνταν ἀπό τήν πεποίθησή τῆς ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἀνώτατη πνευματική ἀρχή τῶν Ὁρθόδοξων, ἦταν ἡ πλέον ἀρμόδια γιά τήν ἐπίλυση τῶν διαφορῶν τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος²⁶. Προφανῶς, ἡ ἐπιλογή τῆς αὐτῆς ὀφείλεται στήν προεδρία τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος λογικό ἦταν νά γνωρίζει ἐπαρκῶς τίς κανονικές ἐπιταγές καί τίς συνοδικές ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας καί νά τίς προτάσσει ἔναντι τῶν διατάξεων τῆς νομοκανονικῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου, πού παρὰ τή χρηστικότητα τῆς δέν ἐπαρκοῦσε γιά τή νομική ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων πού ἐκδίκαζε ἡ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης.

Οἱ ποινές πού ἐπέβαλλε τὸ Δικαστήριο τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης ἦταν κυρίως χρηματικές, πνευματικές, ἀλλά καί στερητικές τῆς ἐλευθερίας. Ἡ καταβολή τῶν ἐπιδικάζομένων ἀποζημιώσεων κατάβάλλονταν στοὺς δικαιούχους (διατροφή σέ συζύγους, τέκνα κλπ.) ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιδικάζονταν καί κάποια χρηματικά ποσὰ ὑπὲρ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ιδρυμάτων, ἐκτὸς τῶν ποσῶν πού ἀπαιτοῦνταν ὡς δικαστικά ἔξοδα καί πού καταβάλλονταν καί αὐτὰ γιά τὸν ἴδιο σκοπό. Στίς περιπτώσεις πού ἡ Δημογεροντία διαπίστωνε τήν οἰκονομική ἀδυναμία ἢ τήν πλήρη ἔνδεια τοῦ καταδικαζομένου προσώπου μείωνε στὸ ἐλάχιστο τὰ ἔξοδα τῆς δικαστικῆς δαπάνης ἢ τὰ διέγραφε ὀριστικῶς. Ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς σέ χρηματικὴ ἀποζημίωση ἢ καταβολὴ διατροφῆς ἀρνοῦνταν τήν ἐκπλήρωση τῶν ὑποχρεώσεων του, ἡ Δημογεροντία προέβαινε σέ κατάσχεση τῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ συζύγου καί στήν ἐκμίσθωσή τῆς γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν ὀφειλομένων ποσῶν. Στήν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ κατάσχεση διαρκοῦσε γιά ὅσο χρονικὸ διά-

²⁵ Π.Δ.Θ. 18/2/1878.

²⁶ Γ. Μουτάφι, «Ἡ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης στὸ κοινωνικὸ της πλαίσιο 1874-1904», *Πρακτικά Συμποσίου Ἡ διαχρονικὴ πορεία τοῦ Κοινοτισμοῦ στὴ Μακεδονία*, Κέντρο Ἱστορίας Θεσσαλονίκης τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, Αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις ἀρ. 5, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 245.

στημα απαιτούνταν για την εΐσπραξη τών όφειλομένων ποσών. Έάν ό καταδικασθείς δέν συμμορφωνόταν μέ τίς αποφάσεις τής Δημογεροντίας του έπιβαλλόταν καί πνευματική ποινή. Άν καί δέν διευκρινίζεται ποιά ήταν ή πνευματική ποινή, προφανώς θα πρέπει νά έννοήσουμε τήν έπιβολή άφορισμού²⁷. Η Δημογεροντία ως έσχατο μέσο έπιβολής του έκτελεστού τών αποφάσεών της μπορούσε νά διατάξει τή σύλληψη του ένόχου καί τή φυλάκισή του. Ός τόπος φυλακίσεως αναφέρεται τó νοσοκομείο Θεσσαλονίκης, τó όποίο φαίνεται πώς χρησίμευε καί ως τόπος έγκλεισμού τών αντιφρονούντων στίς αποφάσεις τής Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης²⁸.

Κατά τά πρώτα έτη τής λειτουργίας τής Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης ως δικαστικού σώματος στίς συνεδριάσεις της δέν παρίσταντο δικηγόροι ως πληρεξούσιοι τών πελατών τους²⁹. Περιπτώσεις έκπροσώπησης από δικηγόρους ατόμων πού υπέβαλαν άγωγές στο Δημογεροντιακό δικαστήριο συναντούμε μετά τó 1880³⁰. Μέχρι τότε ή συνηθισμένη πρακτική ήταν νά παρίστανται στο δικαστήριο, κυρίως οί γυναίκες, συνοδευόμενες από κάποιο στενό συγγενικό τους πρόσωπο. Άκόμη διαφαίνεται μία τάση νά μήν δέχεται

²⁷ Π.Δ.Θ., 15/5/1874, «...έπειδή ή Θεοδοσία μήτηρ τής Μαρίας Κωνσταντίνου έμεινεν άμετάπειστος όπως δώση τó ήμισυ τής οίκίας της είς τήν θυγατέραν της, αποφασίζεται ίνα έκδοθῇ έπιτίμιον κατ' αὐτῆς».

²⁸ Π.Δ.Θ., 10/4/1874, στο όποίο αναφέρεται ότι ή Μάρω Κωνσταντίνου προσέφυγε στήν κρίση τής Δημογεροντίας δεδομένου ότι ή μητέρα της άρνούνταν νά παραχωρήσει τήν οίκία της στήν κόρη της ως προίκα, παρότι μέ σχετικό προικοσύμφωνο τής τήν είχε ύποσχεθεΐ. Η Δημογεροντία υπέδειξε στήν μητέρα τής Μάρως νά έπανορθώσει καί νά τηρήσει τά ύποσχεθέντα. Άλλά αὐτή «δυστροπήσασα έπιμόνως καί παραλόγως έφυλακίσθη είς τó νοσοκομείον». Σέ άλλη περίπτωση, Π.Δ.Θ., 24/4/1874, ή Δημογεροντία αποφάσισε τή φυλάκιση γυναικός, ή όποία σύμφωνα μέ καταγγελία του συζύγου της, δέν τόν δεχόταν στο σπίτι διότι άγαπούσε άλλον. Η Δημογεροντία προσπάθησε νά πείσει τή σύζυγο, ή όποία χαρακτηρίζεται ως ύπόπτου ήθικῆς, νά δεχθεΐ τó συζυγό της καί νά αλλάξει συμπεριφορά άπέναντί του. Δεδομένου ότι ή έν λόγω σύζυγος δήλωσε ότι έμμένει στίς αποφάσεις της, τής έπιβλήθηκε ποινή φυλάκισης καί προσωρινός τοπικός χωρισμός.

²⁹ Π.Δ.Θ., 11/9/1876.

³⁰ Ο πρώτος Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε στίς 15 Δεκεμβρίου 1879. Είχε πολυεθνική σύνθεση, 3 Έβραίους, 2 Μουσουλμάνους καί 4 χριστιανούς. Τό πρώτο Κατάστατικό του αποτελούνταν από 10 άρθρα καί δημοσιεύθηκε στήν έφημερίδα *Ερμής*, τεύχος 479 τής 21^{ης}/3/1880. Πρβλ. Μερόπης Άναστασιάδου, *Θεσσαλονίκη 1830-1912: Μιά μητρόπολη τήν έποχή τών Όθωμανικών μεταρρυθμίσεων*, Αθήνα 2008, σ. 6.

ή Δημογεροντία πληρεξουσιακές ή νομικές πράξεις μη προερχόμενες από κοινοτικές δημογεροντιακές αρχές³¹.

Στὸ δικαστήριο τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης προσέρχονταν πολίτες ἀπὸ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ πολίτες τῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης ἐμπιστεύονταν τῇ δίκαιῃ κρίσει τοῦ Κοινοτικοῦ τους δικαστηρίου.

Ἡ Δημογεροντία ὡς δικαστικὸ σῶμα δὲν ἐκδίκᾳζε ὑποθέσεις ἐμπορικοῦ χαρακτήρα. Αὐτὲς ὑπάγονταν, κατὰ κανόνα, στὰ πολιτικὰ ἢ μικτὰ δικαστήρια. Τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο ἐπὶ πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ Στ' (1838) εἶχε ρητῶς ἀπαγορεύσει τὴν ὅποιαδήποτε ἀνάμιξη ἀρχιερέων στὴν ἐκδίκηση ἐμπορικῶν ὑποθέσεων, ἀκόμη καὶ ὡς αἵρετοκριτῶν³². Ἐπίσης δὲν ἐκδίκᾳζε ὑποθέσεις ποὺ ἀφοροῦσαν ξένους ὑπηκόους, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ ἦταν ἐλληνικῆς καταγωγῆς³³. Ὅταν ὅμως ἐπρόκειτο γιὰ προικοσύμφωνα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἐπικυρώσει ἡ Ἱερὰ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, ἢ γιὰ λύση γάμων, τῶν ὁποίων ἡ ἄδεια τελέσεως εἶχε χορηγηθεῖ ἀπὸ τὴ Μητρόπολη, οἱ σχετικὲς ὑποθέσεις ὑπάγονταν στὴ δικαιοδοσία τοῦ δικαστηρίου τῆς Δημογεροντίας, ἄσχετα ἀπὸ τὴν ὑπηκοότητα τῶν ἐμπλεκομένων στὴ δικαστικὴ διένεξη³⁴.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πολιτικὰ δικαστήρια τῆς πόλης ἦταν ἀρμόδια γιὰ τὴν ἐκδίκηση ὑποθέσεων ποὺ ἀφοροῦσαν τίτλους ιδιοκτησίας τῶν ἀκινήτων, ἡ Δημογεροντία ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ ὑποθέσεις διαχειρίσεως κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας. Συνηθισμένο φαινόμενο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἡ ὑποθήκευση σπιτιῶν ἢ οἰκοπέδων ὡς ἐνέχυρα γιὰ τὸ δανεισμὸ χρημάτων ἢ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἄλλων διευκολύνσεων. Ἡ Δημογεροντία ἀρκετὰ συχνὰ ἐνέκρινε τοὺς ὅρους συμφωνίας τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ἐνεργοῦσε ὥστε νὰ περάσει στὰ χέρια τῶν ιδιοκτητῶν ἢ τῶν κληρονόμων τοὺς ἢ ὑποθηκευμένη περιουσία, μετὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ δανείου, γιὰ νὰ μὴν ἀδικοῦνται σύζυγοι καὶ παιδιὰ³⁵. Ἐπίσης ἡ Δημογεροντία δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκποίηση κτημάτων σὲ ἄλλοεθνεῖς καὶ σὲ περιπτώσεις ἀποβιώσεως Θεσσαλονικέων

³¹ Γ. Μουτάφη, ἔνθ. ἀν., σ. 245.

³² Μιχ. Θεοτοκά, *Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1897, σ. 137. Ἰ. Φοροπούλου, «Ἀνάλεκτα ἐκ τῶν πατριαρχικῶν κωδίκων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* 20 (1900) 366.

³³ Π.Δ.Θ., 19/3/1894, 21/6/1897.

³⁴ Π.Δ.Θ., 19/3/1894.

³⁵ Π.Δ.Θ., 26/1/1880.

πού δὲν εἶχαν συγγενεῖς ἢ ἄλλους κληρονόμους ὁρισμένους μὲ διαθήκη, φρόντιζε ὥστε τὰ περιουσιακά τους στοιχεῖα νὰ περιέλθουν στὴν κυριότητα τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴν ἀξιοποίηση αὐτῶν τῶν περιουσιακῶν στοιχείων προορίζονταν γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν κοινωφελῶν καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης.

Ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ὑποθέσεων ἀφοροῦσε στὴ διαφύλαξη τῆς προίκας ἀπὸ τυχόν καταχρήσεις τῶν συζύγων ἢ τῶν συγγενῶν του καὶ στὴ διασφάλιση τῆς προικώας περιουσίας γιὰ λόγους κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἰδιαίτερα τῶν παιδιῶν³⁶. Σὲ περιπτώσεις διάζευξης ἢ θανάτου ἀκλήρου γυναικὸς ἡ Δημογεροντία ἀποφάσισε τὴν ἐπιστροφή τῆς προίκας.

Σχετικὰ μὲ τὸ γάμο, πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος πρὸς τὴ Δημογεροντία ὀριζε ὡς ἔτος ἡλικίας γιὰ τὴ σύζευξη κοριτσιῶν τὸ 14ο ἔτος καὶ γιὰ τὰ ἀγόρια τὸ 18ο³⁷. Σὲ περιπτώσεις δολίας ἐξαπάτησης νεαρῶν γυναικῶν τὸ δικαστήριον ἀνάγκαζε τοὺς κατηγορούμενους ἄνδρες νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς πράξεις τους συνάπτοντας γάμο. Ἄν ἀρνοῦνταν, συνιστοῦσε τὴν ἄσκηση ἀγωγῆς ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς κηδεμόνες τῶν γυναικῶν στὰ πολιτικὰ δικαστήρια γιὰ παρθενοφθορά.³⁸ Ἐπίσης, καταγράφονται καὶ περιπτώσεις ἀσκήσεως ἀγωγῆς ἐκ μέρους γυναικῶν πού, ἐνῶ κατήγγειλαν διακόρευση καὶ ἀθέμιτη ἐγκυμοσύνη, δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἐπέμβαση τῆς Δημογεροντίας προκειμένου νὰ ἀσκήσει πίεση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς γυναικός, ἀλλὰ ἐπιζητοῦσαν μόνον χρηματικὴ ἀποζημίωση. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ Δημογεροντία ἐπέβαλε στὸν ὑπαίτιο χρηματικὴ μόνον ἀποζημίωση, καταβλητέα ἐφ' ἅπαξ ἢ σὲ δόσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ του κατάσταση³⁹. Ἀγωγὲς γιὰ διάζευξη ἀσκοῦνταν κυρίως ἀπὸ γυναῖκες πού διαμαρτύρονταν ὅτι οἱ ἄνδρες τους ἦταν μέθυσοι, κατασπαταλοῦσαν τὴν προίκα τους, συζοῦσαν μὲ ἄλλες γυναῖκες, ἢ τὶς εἶχαν ἐγκαταλείψει, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περιέρχονται σὲ οἰκονομικὴ δυσχέρεια⁴⁰. Ὅταν ὑποβάλλονταν αἰτήσεις γιὰ διαζύγιο, ἡ

³⁶ Π.Δ.Θ., 19/1/1880, 6/2/1880.

³⁷ Π.Δ.Θ., 17/7/1882.

³⁸ Π.Δ.Θ., 22/1/1883.

³⁹ Π.Δ.Θ., 27/4/1871, «Ἡ Κυριακούλα Γεωργίου ἐνάγει μὲ ἀναφορά τῆς τὸν Γεώργιον ὅτι τὴν διακόρευσε. Οὗτος ἡρνήθη ὅτι ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔγγνος. Ἡ Κυριακούλα ἐμμένει. Μετὰ τὰς δέουσας νοθεσίας τοῦ ἀγίου Πέτρου γενομένης ἰδιαιτέρως παρεδέχθη νὰ πληρῶσῃ εἰς αὐτὴν πρὸς ἀποζημίωσιν 10 εἰκοσόφραγκα εἰς 10 δόσεις».

⁴⁰ Π.Δ.Θ., 10/4/1874, 1/5/1874, 29/3/1880, 14/8/1880.

δημογεροντία έπιχειρούσε άρχικά τὸ συμβιβασμὸ ἀνάμεσα στὸ ζευγάρι, στὴ συνέχεια ἐπέβαλε «προσωρινὸ τοπικὸ χωρισμὸ» (ἕξι μηνῶν ἢ καὶ περισσότερο) καὶ τελικά, ἂν αὐτὰ τὰ μέτρα δὲν ἔφερναν ἀποτέλεσμα, ἐνέκρινε τὴν ἔκδοση διαζυγίου⁴¹. Καλοῦνταν ἀκόμη οἱ δημογεροντιακὲς ἀρχὲς ἄλλων Κοινοτήτων νὰ παραπέμπουν στὴ Δημογεροντία Θεσσαλονίκης τοὺς συζύγους ἐκείνους ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς οἰκογένειές τους ἢ νὰ κάνουν συστάσεις σὲ κηδεμόνες γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποχρεώσεών τους. Ἐπειδὴ πολλοὶ σύζυγοι ἔλλειπαν γιὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα μακριὰ ἀπὸ τὶς οἰκογένειές τους χωρὶς νὰ φροντίζουν γιὰ τὴ συντήρησή τους, μετὰ ἀπὸ τέτοια ἀπουσία τριῶν ἐτῶν τοῦ συζύγου ἢ αἴτηση τῆς συζύγου γιὰ διαζύγιο γινόταν συνήθως δεκτὴ χωρὶς προσπάθειες συμβιβασμοῦ⁴². Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὶς περιπτώσεις ἐκείνες ποὺ ἡ Δημογεροντία διαπίστωνε ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς συζύγους ἔπασχε διανοητικὰ ἢ ἀπὸ σεληνιασμό⁴³. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀντιμετωπίζονταν καὶ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο συζύγους προσχωροῦσε σὲ σχισματικὴ Ἐκκλησία⁴⁴.

Μετὰ τὴ διάλυση τοῦ γάμου τὰ παιδιὰ συνήθως παρέμεναν μὲ τὴ μητέρα τους μέχρι τὴν ἐνηλικίωσή τους⁴⁵. Γιὰ τὸ σύζυγο ἢ διάλυση τοῦ γάμου συνεπαγόταν τὴν πληρωμὴ τῆς ἀξίας τῆς προίκας⁴⁶. Ἦταν ἐπίσης ὑποχρεωμένος νὰ καταβάλλει μηνιαίως ἕνα χρηματικὸ ποσὸ – ἀπὸ μία ἕως δέκα λίρες, σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομικὴ του κατάσταση γιὰ τὴ συντήρηση (ἐνοίκιο καὶ διατροφή) τῆς συζύγου καὶ τῶν παιδιῶν⁴⁷. Σὲ λιγότερο συνήθεις περιπτώσεις

⁴¹ Π.Δ.Θ., 24/4/1874, 4/1/1875, 25/2/1875, 4/10/1875, 25/3/1880, 17/5/1880, 14/6/1880, 21/6/1880.

⁴² Π.Δ.Θ., 17/7/1882.

⁴³ Π.Δ.Θ., 28/1/1884.

⁴⁴ Π.Δ.Θ., 10/4/1874, στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ σύζυγος κατήγγειλε τὴ γυναῖκα του, τὴ Νέσω, ὅτι ἀφοῦ ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν οἰκία τους, πρὸ ἔτους, ἀρνοῦνταν νὰ ἐπιστρέψει παρὰ τὶς συνεχεῖς πρὸς τοῦτο ἐκκλήσεις τοῦ συζύγου της. Ἐπιπλέον ἡ κατηγορουμένη ἀσπάσθηκε τὸ Σχίσμα, γεγονὸς τὸ ὁποῖο βεβαίωνε μὲ τὴν ἔκδοση σχετικῆς βεβαιώσεως ὁ ἐπίσκοπος Πολυανῆς, δεδομένου ὅτι ἡ Νέσω διέμενε πλέον σὲ χωρὶ τῆς ἐπαρχίας του. Τὸ Δικαστήριον «ἐπειδὴ ἡ εἰρημένη γυνὴ Νέσω ἀσπάζεται ἤδη τὰ τοῦ Σχίσματος, διὰ ταῦτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῇ ἡ ἄδεια εἰς τὸν διαληφθέντα Δημήτριον Νικολάου νὰ ἔλθῃ εἰς ἕτερον γάμον, ἀφ' οὗ λάβῃ τὸ τακτικὸν διαζύγιον».

⁴⁵ Π.Δ.Θ., 8/12/1876.

⁴⁶ Π.Δ.Θ., 8/1/1875.

⁴⁷ Π.Δ.Θ., 13/4/1874, 4/1/1875, 19/2/1875, 25/2/1875, 22/3/1875, 1/12/1876, 29/10/1894.

ἀντὶ διατροφῆς καθοριζόταν γενικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὴ σύζυγο⁴⁸. Ἐπιπλέον, ὁ σύζυγος ἐπιβαρυνόταν νὰ συνεισφέρει καὶ ἓνα χρηματικὸ ποσὸ γιὰ τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐπιδίωξη τῆς Δημογεροντίας ἦταν νὰ ἐξασφαλίσει τὴ συντήρηση τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀνηλίκων παιδιῶν, ἰδιαίτερα ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ «τοπικὸ χωρισμὸ συζύγων» ἢ περιπτώσεις ἐγκατάλειψης ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τῶν οἰκογενειῶν τους. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πολλὲς αἰτήσεις γυναικῶν γιὰ διαζύγιο ἀπορρίπτονταν μὲ τὴν αἰτιολόγηση ὅτι δὲν στηρίζονταν σὲ νόμιμους λόγους. Σὰν τέτοιοι λόγοι ἀναφέρονται ἡ κακὴ μεταχείριση ἢ συμπεριφορὰ τοῦ συζύγου καὶ ἡ ἄσκηση βίας γιὰ νὰ γίνῃ ὁ γάμος⁴⁹. Ἀναφέρεται περίπτωση προφυλάκισης γυναικὸς στὸ νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης, ποὺ φαίνεται ὅτι χρησιμοποιόταν καὶ ὡς φυλακὴ, ἔως ὅτου δεχθεῖ τὸν ἄνδρα της, τὸν ὁποῖο ἰσχυρίζονταν ὅτι παντρεύθηκε μετὰ ἀπὸ ἄσκηση βίας⁵⁰. Σὲ ἄλλη περίπτωση ἀποφασίζεται ἡ ἔκδοση διαζυγίου μετὰ ἀπὸ αἴτηση ἀνδρός, ὅταν ἡ σύζυγός του ἔμεινε ἔγκυος ἀπὸ ἀπαγωγέα⁵¹. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ στὴ θέση τῆς γυναίκας, εἶναι σημαντικό ὅτι ἡ Δημογεροντία δεχόταν καὶ ἐφάρμοζε τὴ διάταξη τοῦ Ἀρμενοπούλου, ποὺ προέβλεπε ὅτι μία γυναίκα, ἡ ὁποία κατηγοροῦνταν γιὰ μοιχεία, ἀποκλειόταν ἀπὸ τὸ δικαίωμα διατροφῆς καὶ ἔχανε κάθε δυνατότητα ἐπιστροφῆς τῆς προικῶς της περιουσίας⁵².

Κατακλείοντας τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση τοῦ δικαστικοῦ ρόλου τῆς Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης μετὰ τῶν ἐτῶν 1874-1912 ἀναφέρουμε ἐντελῶς ἐπιγραμματικὰ ὅτι οἱ δικαστικὲς ἀρμοδιότητες ποὺ χορηγήθηκαν ἀπὸ τοὺς Κοινοτικὸς Κανονισμοὺς στὸ σῶμα τῶν αἰρετῶν λαϊκῶν δικαστῶν, τῶν Δημογερόντων, ὑπὸ τὴν προεδρεία βεβαίως τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, ἀποτελοῦν κατ' οὐσίαν μιὰ ἀπομίμηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ποὺ λειτούργησαν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὶς τουρκοκρατούμενες ἑλληνικὲς περιοχὲς γενικώτερα

⁴⁸ Π.Δ.Θ., 10/4/1874, τὸ Δημογεροντικὸ δικαστῆριο ὅρισε ὡς ἐφ' ἅπαξ ἀποζημίωση τῆς συζύγου τὸ ποσὸ τῶν 5 ὀθωμανικῶν λιρῶν. Ἐὰν ὁ σύζυγος κατέβαλε τὸ ποσὸ αὐτὸ θὰ ἐκδιδόταν διαζύγιο χωρὶς ἄλλες δυσμενεῖς ὑποχρεώσεις γι' αὐτόν. 8/12/1876.

⁴⁹ Π.Δ.Θ., 6/2/1880, 17/10/1880, 15/11/1880.

⁵⁰ Π.Δ.Θ., 5/12/1881.

⁵¹ Π.Δ.Θ., 27/2/1882, 20/3/1882.

⁵² Π.Δ.Θ., 26/6/1874, 11/8/1875, 1/2/1875, 10/8/1875, 17/10/1875, 30/11/1875, 4/6/1876, 18/11/1876, 5/3/1877, 13/4/1877, 25/1/1878.

καὶ στὴ Θεσσαλονίκη εἰδικώτερα. Κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο χορηγοῦνταν δικαστικὲς ἀρμοδιότητες στὸν τοπικὸ ἐπίσκοπο βάσει τοῦ διοριστηρίου βερατίου, τὸ ὁποῖο ἐξέδιδαν οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχές⁵³. Στὴν περίπτωση τῆς χορηγήσεως δικαστικῶν ἀρμοδιοτήτων στὴ Δημογεροντία καὶ πάλι οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς εἶναι αὐτὲς ποὺ ἀποφασίζουν γιὰ τὸ εἶδος τῶν ὑποθέσεων, τὴν ἐκδίκαση τῶν ὁποίων ἐπιτρέπουν στὴν αὐτοδιοικούμενη κοινότητα τῶν ὑπηκόων τους. Ὁ χαρακτήρας δὲ τοῦ δικαστηρίου, ποὺ ἔχει ρόλο κυρίως διαιτητικὸ-συμβιβαστικὸ, δὲν διαφέρει ἀπὸ αὐτὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας⁵⁴. Ἡ μόνη καὶ οὐσιαστικὴ, ἴσως, διαφορὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας μὲ τὸ δικαστήριον τῆς Δημογεροντίας εἶναι ὅτι συμμετέχει ἐνεργὰ καὶ τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο στὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης, συνεπικουρώντας τρόπον τινὰ τὸν τοπικὸ μητροπολίτη στὴν ἄσκηση τῶν δικαιοδοτικῶν του καθηκόντων στὴν ὑστατὴ φάση τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὸν βορειοελλαδικὸ τουλάχιστον χώρο.

⁵³ Βλ. σχετικῶς G. L. Maurer, *Ὁ Ἑλληνικὸς λαός*, μετάφραση Χρ. Πράτσικα καὶ Εὐστρ. Καρασάθη, τ. Α', Ἀθῆναι 1934, σ. 311. Ν. Π. Ἐλευθεριάδης, *Ἀνατολικαὶ Μελέται, I. Τὰ πρόνομια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ ἱστορικὴν, πολιτικὴν καὶ νομικὴν ἔποψιν*, Σμύρνη 1909, σ. 193. Th. Papadopoulos, *The history of the Greek Church and People under Turkish Domination*, Brussels 1952, σ. 27 κ.ἐξ. Νικ. Μοσχοβάκης, *Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἐν Ἀθῆναις 1882, σ. 52 κ.ἐξ. Μιλτιάδης Καραβοκυροῦ, *Κλείς τῆς συνήθους ὀθωμανικῆς νομοθεσίας*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1882, σ. 129 κ.ἐξ. Ἀναστασίου Χριστοφιλοπούλου, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθῆναι 1935, σ. 210 κ.ἐξ. Ἀποστόλου Βακαλοπούλου, «Δομὴ καὶ σύνθεσις τῶν κοινοτικῶν συμβουλίων δύο μακεδονικῶν πόλεων, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρών, ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα», *Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλα Μακεδονικὰ Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 95, 99-100. Δημήτρης Θ. Σιάτρα, *Ἑλληνικὰ κοινοτικά δικαστήρια κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν*, [Δημοτικὸ Κέντρο Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν Τεκμηρίωσης Ἀρχείων καὶ Ἐκθεμάτων], Βόλος 1997, σ. 3637. Γεωργίου Χ. Γκαβαρίδου, «Τὰ διοριστήρια βεράτια τῶν μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης Ἰγνατίου (1696) καὶ Γερασίμου (1788) καὶ ἡ σημασία τους γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν κανονικῶν τους δικαιωμάτων», *Γηθόσυνον Σέβασμα. Τόμος τιμῆς καὶ μνήμης εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννην Φουντούλην*, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 418-423.

⁵⁴ Κ. Μέρτζου, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 312. Μενελάου Τουρτόγλου, «Ἀπονομὴ δικαιοσύνης στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν (Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου)», *Πρακτικὰ ΣΤ' Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου Χριστιανικῆς Θεσσαλονικῆς Ὀθωμανικῆς περιόδου 1430-1912 Β'*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 209.

SUMMARY

In the beginning of this article the reformative efforts of Sultan Abdülmecid are presented during Tanzimat (Reorganization). The main objective of these efforts was to restrict or to avoid the decline and reduction of the Ottoman Empire. The National Regulations that were imposing a uniform administration and organization through all Greek Orthodox communities were composed within this context.

In a later period, the Administrative Regulations of Thessaloniki were composed. Three of these regulations have been saved; the ones that were composed in 1886, in 1892 and in 1904. According to these regulations, among the central administrative bodies was the local elected administration (Demogerontia). Besides the other jurisdictions Demogerontia held, the body was also assigned with the task to mete out justice, since it was responsible to adjudicate all emerging disputes among Christians. Useful information regarding its history and activities as a judicial body can be drawn from the minutes kept during legislature sessions and that are included in eight manuscript codices which are spread over 1948 pages and are preserved in the Historical Archives of Macedonia. Through the study of these codices we can deduce important information that involve the ways of meting out justice by the Demogerontia, the people that were assigned with this specific task, the way the cases were tried, the sources of Law used by the judges, the range of the sentences, the presence of advocates during trials etc. An overall conclusion that could be drawn is that the characteristic trait of the Demogerontia Court of Law of Thessaloniki was mainly to be an arbitration body aiming towards the completion of settlements and it essentially bore no difference with Ecclesiastical Courts from the period of the Ottoman occupation. Probably the only main difference with the Ecclesiastical Courts from the Ottoman occupation period is that in the Demogerontia Court of Law

the lay people were also very active in meting out justice, while at the same time they were assisting the local Metropolitan in his performance of jurisdictional duties in the last period of the Ottoman occupation in the areas of Northern Greece at least.